

УДК 008.001.76:316.324.8

К. М. Кириленко

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовані підходи до вивчення інноваційної культури, обґрунтовується доцільність її розгляду як форми сучасної культури, що пов'язана з продукуванням та засвоєнням інновацій. Визначається, що інноваційна культура виникає у наслідок становлення та розвитку постіндустріального суспільства, у статті аналізуються основні характеристики постіндустріального суспільства в контексті їх відповідності сутнісним характеристикам інноваційної культури.

Ключові слова: *інноваційна культура, інновації, постіндустріальне суспільство.*

В останні роки як в побутовому вжитку, так і у науковій літературі все частіше почали покористовуватися терміном інновація, про інновації говорять як в технічній, так і в соціокультурній сфері, як в економіці, так і в управлінні. Інновації намагаються побачити в історії як ключові фактори, що свого часу змінили її хід (винахід колеса, вогню, мови тощо), інновації вивчають як фактори, що трансформують обличчя сучасності (винахід інтернету, соцмереж, технічні досягнення з вивчення фізики елементарних частин (напр., запуск Великого андронного колайдера, що призначений для прискорювання адронів, зокрема протонів і важких іонів), з освоєння космосу (напр., «MESSENGER» як перший штучний супутник Меркурія) тощо).

«Інновації, – згідно Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [8]. Використовуються різні класифікації інновацій, зокрема, говорять про інновації, що створюють: нові продукти, нові методи виробництва, нові структури управління, нові ринки. За технологічними параметрами інновації диференціюють на інновації продукту і процесу. Продуктові інновації передбачають застосування нових матеріалів, напівфабрикатів і комплектуючих; отримання принципово нових продуктів. Процесні інновації є впровадженням нових методів організації виробництва, нових технологій, є створенням нових організаційних структур у складі підприємства тощо. Розрізняють також інновації радикальні, покращуючі, модифікаційні, – в залежності від змін, що ними запроваджуються. У залежності від розповсюдження інновації можна поділити на одиничні та дифузні. В залежності від масштабу змін, передбачених впровадженням інновації, інновації є особливо крупні, крупні, середні, дрібні. Від рівня новизни їх ділять на радикальні та ординарні, за часом, необхідним для їх реалізації, на такі, що розраховані на певні довгострокові чи короткострокові періоди; за спадкоємністю – заміщуючі, скасовуючі, поворотні, відкриваючі та ретровведення; зрештою, вони інновації можуть бути завершені та незавершені, успішні чи неуспішні. В залежності від запропонованої новизни інновації поділяються на нові для певної галузі у світі, нові для галузі в країні, нові для підприємства чи групи підприємств. Класифікують інновації також в залежності від сфери їх застосування: економічні, юридичні, соціальні, освітні тощо. Питанням класифікації інновацій займалися такі вчені, як: М.

Демчук, М. Кларін, А. Поскряков, Т. Соболев, Д. Степаненко, А. Юркевич та ін. [6; 7].

Інновації так потужно увійшли в усі сфери життєдіяльності сучасної людини, що науковці почали говорити про інноваційну діяльність як діяльність, спрямовану на продукування та освоєння інновацій. Законодавець поняття інноваційної діяльності визначає наступним чином: «Інноваційна діяльність – це діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг» [8]. Інноваційна діяльність, в свою чергу, сформувала певний стиль відношення до світу, певну методологічну та світоглядну настанову, яку прийнято позначати як інноваційність. Інноваційність виявилася ключовим стрижнем відношення сучасної людини до світу та до себе самої; це дало науковцям підстави говорити про інноваційну культуру. Останнє поняття все частіше зустрічається в наукових розробках як вітчизняних вчених, так і зарубіжних. Переважно ним користуються для позначення певного рівня якості роботи у тій чи іншій сфері. Так, говорять про інноваційну культуру економіста, підприємця, банківського працівника, управлінця, працівника сфери культури тощо. Переважно інноваційну культуру розглядають як один із головних шляхів модернізації суб'єктів самих різноманітних видів діяльності. Інноваційність та її всебічне впровадження стало домінуючим контентом сучасності, тож спричинило появу ще одного, більш філософського та фундаментального контексту вжитку терміну інноваційна культура.

Під інноваційною культурою розуміють складову загальнокультурного процесу, яка визначає ступінь сприйняття окремою особою, групою чи суспільством різних нововведень в діапазоні перетворення їх у інновації. Як зазначає О. Коюда, аналізуючи різні визначення поняття інноваційна культура, що зустрічаються в наукових дослідженнях, «ще не сформульоване чітке тлумачення поняття інноваційної культури та основних напрямів з її формування в Україні, повного розуміння її принципів і функцій» [5, с. 15]. Втім, можемо констатувати наявність великого кола наукових доробок у цьому напрямку. Питанням вивчення інноваційної культури займалися наступні вчені: Е. Афанасьєва, В. Віненко, В. Воронін, В. Нестеренко, Л. Ордіна, А. Поскряков, Л. Сластьонін, С. Щукіна та ін., вони вивчали формування інноваційної культури як частини загальної культури; Л. Борисова аналізує феномен «інноваційна культура» та пропонує модель управління процесом її становлення, формування і розвитку; А. Поскряков розкриває психологічний аспект формування інноваційної культури; Л. Елізарова розробляє модель формування інноваційної культури суб'єктів професійної освіти, пропонує методику і умови її реалізації; інноваційна методична культура вчителя аналізується в роботах Т. Н. Бережної; інноваційна організаційна культура підприємства в працях Ю. В. Качіної.

Серед великої кількості дефініцій, що пропонують в своїх роботах як згадані, так і інші автори, можемо виокремити два домінуючих підходи до терміну інноваційна культура. Підхід перший: інноваційна культура є передумовою якісних змін у всіх аспектах життєдіяльності сучасної людини, вона постає рисою сучасної культури, комплексним соціальним феноменом, стрижнем якого є готовність та здатність суспільства до інновацій у різних сферах: науці, управлінні, економіці, освіті, культурі і т. ін.; інноваційна культура формує методологічну основу гармонізації усіх сфер людської діяльності. (В. Бондарєв, Т. Бочкарьова і ін.). Підхід другий. Інноваційна культура – це особлива форма сучасної культури, яка постала у наслідок трансформації сучасного суспільства у напрямку до інформаційного та постіндустріального, у наслідок особливої ролі інновацій у цьому суспільстві. В такому потрактуванні терміну інноваційна культура постає окремою особливою формою культури, яка формується на

даному етапі її розвитку. Стрижневою особливістю інноваційної культури є її націленість на соціалізацію найновіших наукових досягнень, на впроваджуваність найсучасніших інтелектуальних розробок людства в контексті їх перетворення в інновації з метою як покращення різноманітних сфер життя людини, так і пошуку нових світоглядних орієнтирів людства.

Інноваційна культура перебуває в тісному зв'язку з такими поняттями, як: «інформаційна культура» та «культура постіндустріального суспільства». Так, В. Балабанов під інноваційною культурою розуміє особливу форму (різновид) загальнолюдської культури, який є новою історичною реальністю, ця реальність постає як наслідок прагнення суспільства до самооновлення; інноваційна культура є передумовою якісних змін життєдіяльності людей, вона нині може претендувати на роль найважливішого соціально-психологічного фактору суспільного розвитку [1].

Історико-соціальним контекстом для її існування є постіндустріальне суспільство. Тому теоретичні роботи, спрямовані на його вивчення, слід екстраполювати на аналіз визначальних рис інноваційної культури. З одного боку, це дозволить глибше усвідомити її сутнісні характеристики, з іншого – дасть можливість засвідчити та аргументувати правомірність постановки питання про інноваційну культуру як про певну форму сучасної культури, а не лише як про її характеристику.

Тому предметом вивчення даної статті є аналіз ключових характеристик постіндустріального суспільства в контексті їх відповідності сутнісним характеристикам інноваційної культури. Даний контекст вивчення як поняття постіндустріальне суспільство, так і поняття інноваційна культура дотепер не був предметом самостійного наукового вивчення, то ж є цілковито новим та актуальним.

Концепція «постіндустріального суспільства» була вперше запропонована Деніелом Беллом (1919–2011), американським соціологом та публіцистом, від середини ХХ ст. він активно розвивав дану концепцію. Автором терміну «постіндустріалізм» вважається англійський соціолог А. Пенті, який ще на поч. ХХ ст. запропонував його визначення як стану суспільства, яке постане після розвалу індустріалізму, щоправда, в контексті перспективи майбутнього. В. Іноземцев зазначає, що «теорія постіндустріального суспільства є сьогодні єдиною соціальною метатеорією, яка повною мірою прийнята західною соціологічною традицією» [4, с. 30]. Ця теорія виникла на ґрунті теорії В. Ростоу про «стадії економічного зростання», теорії Р. Арона про «єдине індустріальне суспільство», «теорії конвергенції різних економічних систем», автором якої є Дж. Гелбрейт. Вчені, що активно розробляють концепцію постіндустріального суспільства останніми роками в Україні, є: О. Бутнік-Сіверський, В. Врублевський, Б. Данилишин, В. Куценко, Л. Федулова, А. Чухна та ін.

Вперше цілісна концепція постіндустріального суспільства була проголошена Д. Беллом в 1970 р. на VII Міжнародному соціологічному конгресі, а у 1973 р. Белл публікує працю «Прихід постіндустріального суспільства», де деталізує свою теорію. Белл визначає постіндустріальне суспільство як суспільство, в економіці якого пріоритетом є не переважаюче виробництво товарів, а виробництво послуг, проведення досліджень, вдосконалення освіти, підвищення якості життя, в ньому технічні спеціалісти стали основною професійною групою, в цьому суспільстві впровадження нововведень залежить від теоретичних знань. Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого обіймають ключові посади в суспільстві [2]. Як бачимо, нововведення, а точніше інновації як такі нововведення, що виникають у результаті найновіших наукових розробок, їх впровадження та тиражування, є ключовою ознакою цього типу суспільства.

Головними ознаками чи вимірами постіндустріального суспільства, згідно Белла,

є: 1) домінування сфери виробництва послуг над сферою виробництва товарів; 2) домінуюча роль професіоналів у тій чи іншій галузі та техніків; 3) домінуюча роль теоретичних знань, які складають основу нововведень в економіці, політиці, соціальній сфері; 4) планування, оцінка та контроль технологічного зростання; 5) створення так званої «інтелектуальної технології», яка передбачає проведення стратегій раціонального вибору в стосунках людини з людиною та людини з природою, створення нової інтелектуальної технології, яка базується на визнанні інтелектуальної власності як головної форми власності. [2] Слід зазначити, що із п'яти визначальних ознак постіндустріального суспільства три характеризують його з точки зору знання, інформації, інноваційних технологій, які відіграють ключову роль у ньому.

Інформація стає головним виробничим ресурсом, стає товаром. За неї платять гроші, так само як і за користування нею. Інформація, що продукується людиною, стає інтелектуальною власністю, яка захищається законом, як і будь-яка інша власність. Формами інтелектуальної власності можуть бути патенти, авторські свідоцтва тощо. Головний характер виробничої діяльності визначається як *processing* (обробка). Знання, зокрема знання теоретичні, які домінують над емпіричними, є вирішальними для розвитку цього суспільства. Воно живе нововведеннями, які постають в результаті якнайширшої та якнайшвидшої соціалізації теоретичного знання наукою, виробничою сферою та суспільством. Нововведення користуються великим попитом у суспільстві. Суспільство намагається контролювати та планувати нововведення, які лежать в основі його технологічного зростання. Постіндустріальне суспільство намагається раціоналізувати сучасний світ, зробити його доцільним, шлях до цього – пошук нових інтелектуальних технологій. [2]. У суспільстві виокремлюється домінуюча соціальна верства, яку Белл називає «меритократія», вона поволі стає елітою цього суспільства. До цієї еліти входять обдаровані особи з усіх соціальних верств, які стають впливовими і на виробництві, і в політиці. Ця еліта стає панівною у всіх сферах життя.

Про людину, що володіє знаннями, які впроваджує у найрізноманітніший спосіб у самих різноманітних сферах і є рушійною силою цього суспільства, писали і інші дослідники сучасного суспільства. Так, теоретик менеджменту П. Друкер описав інформаційного робітника, який створює економічну систему, що базується на знанні. Дж. Гелбрейт, який називає сучасне суспільство технотронним, прогнозує появу нової соціальної страти, так званої технострати, до неї входять всі, хто знання ставить на користь суспільству. В. Іноземцев говорить про появу нового «*knowledge-class*», цей клас має значно вищий рівень освіти, ніж пересічний громадянин.

Теорія постіндустріального суспільства базується на виділенні у якості визначальних для історичного поступу людства трьох періодів чи трьох типів суспільства: доіндустріального чи аграрного, індустріального та постіндустріального. Бел визначає особливості постіндустріального суспільства у порівнянні з двома попередніми стадіями розвитку людського суспільства. Так, для аграрного суспільства основним виробничим ресурсом була сировина, характер виробничої діяльності визначало її видобування, технології, якими користувалося це суспільство, були трудомісткими, головною взаємодією в цьому суспільстві була взаємодія людини з природою. Індустріальне суспільство виробничим ресурсом мало енергію, було зорієнтоване на виробничий процес, його технології були капіталомісткими, людина взаємодіяла не просто з природою, а з перетвореною власними зусиллями природою. Постіндустріальне суспільство виробничим ресурсом має знання, характер виробничої діяльності визначає обробка, в тому числі знань та інформації, його технології наукомісткі, а головний тип взаємодії позначається філософом як взаємодія людини з людиною.

Концепція постіндустріального суспільства є чи не більш відома в транскрипції ще одного сучасного філософа та соціолога Елвіна Тоффлера. В таких, вже досить відомих працях, як: «Третя хвиля. Від індустріального суспільства до гуманнішої цивілізації» (1980), «Передбачення та передумови» (1983), «Метаморфози влади» (1990), – Тоффлер говорить про нову цивілізацію, яка буде заснована на знанні та становленні якої вже відбувається нині. Поняття, яке Тоффлер пропонує взяти за основу періодизації цивілізаційного поступу, є так звані хвилі перемін. Ці хвилі приходять послідовно одна на зміну іншій, і автор концепції говорить про аграрну хвилю цивілізації (вона почалася бл. 10 тисяч років тому, коли люди почали вести осілий спосіб життя, приручили тварин та почали займатися землеробством); індустріальну (вона розпочалася в XVI ст. з появою машинного виробництва); хвилю комп'ютерів та комунікацій чи інформаційну хвилю (її початком є сер. XX ст.). Третя цивілізаційна хвиля потужно рухається, визначаючи історичне обличчя сучасності та недалекого майбутнього.

Третя хвиля суспільного розвитку має наступні ознаки, згідно Тоффлера: в суспільстві знижуються та вирівнюються темпи економічного зростання; відбувається спад росту населення (в деяких країнах смертність переважає над ростом населення); суспільство переходить від масового споживання товарів масового виробництва до якісних товарів та послуг; в суспільстві культивуються знання та інформація, які стають товаром, навіть більш вартісним, ніж сировинні ресурси (у сфері інформації, на думку Тоффлера, буде з часом зайнято до 75% дорослого працездатного населення), головним соціальним конфліктом є конфлікт між знанням та неосвіченістю чи некомпетентністю; професійний поділ суспільства, що заснований на класифікації знань, приходить на заміну класовій стратифікації; у суспільстві значно зростає мобільність, як просторова, так і соціо-культурна, ця мобільність є багаторівневою та багатовекторною. Основний вид енергії, використання якої переважає, на думку Тоффлера, вказати важко, але вже можна чітко спрогнозувати, що це буде альтернативна енергія, яка виробляється у результаті запровадження та використання новітніх технологій. Як бачимо, Тоффлер також говорить про домінування нововведень, що засновані на знаннях та проникають в усі сфери життєдіяльності людини [9].

Для постіндустріального суспільства науково-інтелектуальна, технічна та технологічна складова є визначальною. Вона впливає на якість людини, яка априорі повинна бути високо освіченою та ще й здатною стрімко прогресувати в цьому напрямку, яка створює нові виробничі професії, що засновані на використанні надсучасних технологій та самих нових наукових доробок, яка продукує розвиток нових перехресних галузей наукового знання, які, в свою чергу, вимагають таких спеціалістів, яких можна умовно назвати спеціалістами широкого та над широкого профілю (але не тому, що вони потрохи володіють різними знаннями, а тому, що вони фундаментально володіють ґрунтовними знаннями різних наук та здатні їх у інноваційний спосіб поєднувати).

Інноваційна культура – це, як ми вже вище зазначили, форма сучасної культури, що зорієнтована на продукування та тиражування самих різноманітних інновацій. Тож можемо з упевненістю стверджувати, що інноваційна культура є наслідком становлення та розвитку структур постіндустріального суспільства, є однією з іпостасей цього суспільства. Інноваційна культура постає як наслідок науково-технологічного поступу сучасного суспільства, заснованого на знаннях та інформації, зорієнтованого на їх виробництво та тиражування. Втім, це не тиражування усередненого продукту, що влаштовує загалом посереднього споживача. Це творення

високотехнологічного та високо інтелектуального продукту, який зорієнтований на людину технологічно освічену та інтелектуально розвинену.

Є ще одна важлива характеристика людини постіндустріального суспільства, як і самого суспільства також. Рівень розвитку науки та технологічні можливості виробництва, які до того ж стрімко еволюціонують, такі потужні, що можуть бути як дуже корисними для людини, так і згубними не лише для неї, але й для всього живого на планеті, та й для самої планети. Тому на часі важливість гуманітарної експертизи знань, якими володіє людина, етичної складової надсучасних технологій.

Безперечно, потужний гуманітарний за своїм спрямуванням та гуманістичний за своїм змістом контент є важливою рисою постіндустріального суспільства. Носієм цього контенту і є інноваційна культура, яка не просто продукує інновації як реалізацію власної світоглядної настанови на новизну, вона продукує такі інновації, які при цьому є культуро- та антропо-центричними, з найпотужнішим гуманістичним змістом такого антропоцентризму. На нашу думку, інноваційна культура є, поза сумнівом, новітньою сучасною формою культури, яка пов'язана з світоглядно-методологічною налаштованістю цього історичного типу культури на інновації у всіх сферах життя та діяльності людини, на їх всебічне продукування та тиражування. Її інституційне вивчення – предмет подальших наукових досліджень. Концептуально інноваційна культура пов'язана з постіндустріальним суспільством, бо є реалізацією його стрижневих особливостей.

Предметом подальшого вивчення має стати з'ясування наявності кореспондентського зв'язку між інноваційною культурою та інформаційною культурою, між інноваційною культурою та масовою культурою, між інноваційною культурою та світоглядними засадами постпостмодерну як новітнього етапу становлення культури та мистецтва, а також ретельний аналіз такого зв'язку.

Список використаної літератури

1. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент / И. Т. Балабанов. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 304 с. ; Balabanov I. T. Innovatsionnyy menedzhment / I. T. Balabanov. – Sankt-Peterburg : Piter, 2001. – 304 s.
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Д. Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – Київ : Либідь, 1996. – 251 с. ; Bell D. Prykhid postindustrialnoho suspilstva / D. Bell // Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiiia. – Kyiv : Lybid, 1996. – 251 s.
3. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: пер. с англ. / П. Ф. Друкер. – Москва : Вильямс, 2007. – 235 с.; Druker P. F. Zadachi menedzhmenta v XXI veke : per. s angl. / P. F. Druker. – Moskva : Vilyams, 2007. – 235 s.
4. Иноземцев В. Л. Перспективы постиндустриальной теории в меняющемся мире / В. Л. Иноземцев // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология. – Москва : Академия, 1999. – 640 с. ; Inozemtsev V. L. Perspektivi postindustrialnoy teorii v menyuayushchemsya mire / V. L. Inozemtsev // Novaya postindustrialnaya volna na Zapade : antologiya. – Moskva : Akademiya, 1999. – 640 s.
5. Коюда О. П. Инновационная культура та її характерні особливості / О. П. Коюда, О. А. Небилиця // Проблемы науки. – 2009. – № 7. – С. 15–20 ; Koiuda O. P. Innovatsiina kultura ta yii kharakterni osoblyvosti / O. P. Koiuda, O. A. Nebylytsia // Problemy nauky. – 2009. – № 7. – S. 15–20
6. Кулагин А. С. Немного о термине «инновация» / А. С. Кулагин // Инновации. – 2004. – № 7. – С. 56–59 ; Kulagin A. S. Nemnogo o termine «innovatsiya» / A. S. Kulagin // Innovatsii. – 2004. – № 7. – S. 56–59

7. Лисин Б. К. Инновационная культура / Б. К. Лисин // Инновации. – 2008. – № 10. – С. 49–53 ; Lisin B. K. Innovatsionnaya kultura / B. K. Lisin // Innovatsii. – 2008. – № 10. – С. 49–53

8. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 04.07.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>; Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy № 40-IV vid 04.07.2002 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

9. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер; пер. з англ. А. Євса. – Київ : Всесвіт, 2000.– 480 с. ; Toffler E. Tretia khvylya / E. Toffler; per. z anhl. A. Yevsa. – Kyiv : Vsesvit, 2000.– 480 s.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2015

К. М. Kyrylenko

INNOVATIVE CULTURE IN THE THEORY OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY

The article analyzes the approaches to studying innovative culture: 1) innovative culture as a methodological attitude; 2) innovative culture as a form of modern culture, the author proves expediency of its consideration as a form of contemporary culture that is associated with production of innovations. It is determined that innovative culture appears in consequence of development of post-industrial society. The article analyzes main characteristics of post-industrial society in accordance with essential features of innovative culture. The author analyzes the views of theorists of post-industrial society, including Bell and Toffler.

The author indicates the following features of post-industrial society: 1) domination of the production of services on the production of goods; 2) the dominant role of professionals in a given field; 3) the dominant role of theoretical knowledge which form the basis of innovations in the economy, politics, social sphere; 4) planning, evaluation and monitoring of technological development; 5) creation of so-called "intellectual technology", which implies a rational choice of strategies in the relationship between human and human and human and nature, creation of new intellectual technology, which is based on the recognition of intellectual property as the main form of ownership. Scientific and intellectual, technical and technological components are crucial for the post-industrial society. It influences on the quality of the human who has to be highly educated but still be able to progress rapidly in this direction, postindustrial society is creating new jobs that are based on the use of contemporary technology and the newest scientific achievements.

The author notes that innovative culture is the result of the formation and development of post-industrial society, it appears as a result of scientific and technological progress of modern society based on knowledge and information. Powerful humanitarian and humanistic content is an important feature of post-industrial society. The bearer of this content is the innovative culture that not only produces innovation as the implementation of its own worldview to novelty, it produces cultural and anthropocentric innovations.

Key words: *innovative culture, innovation, post-industrial society.*